

СТОСУНКИ ЧЕРНІГІВСЬКОГО МАГІСТРАТУ З ПРЕДСТАВНИКАМИ РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII - XVIII ст.)

Стаття присвячена проблемі взаємовідносин Чернігівського магістрату з представниками російського уряду протягом другої половини XVII-XVIII ст. Особливу увагу приділено конфірмаційним царським грамотам Чернігівському магістрату, висвітлено проблеми, пов'язані з наданням стацій російським військовим та запровадженням воєводського, а згодом комендантського правління у місті.

Ключові слова: Чернігівський магістрат, Малоросійський приказ, царські грамоти, воєводи, коменданти, стації.

Українська козацька держава, яка постала в ході Національної революції під проводом Б.Хмельницького, на початку 1654 р. прийняла протекцію російського царя. У березні того ж року між козацькою державою та Москвою були підписані договірні статті.

У Чернігові натоді існував магістрат - орган міського самоврядування на магдебурзькому праві. Щоб зберегти самоврядні традиції, міський уряд мав отримати царські конфірмації. Крім того, тривалий час владу Російської держави у місті уособлювали воєводи. Окремі аспекти воєводського правління у Чернігові в другій половині XVII - на початку XVIII ст. були відображені у вітчизняній історіографії [1]. Втім, проблема стосунків чернігівського міського уряду з представниками російської влади досі не була предметом окремої розвідки.

Московський уряд не вніс будь-яких змін в організацію міського самоуправління. Наявність у містах магістратського управління була прийнята російським урядом як досконалий факт [2]. У Березневих статтях 1654 р., зокрема, зазначалося: “Мають по містах бути урядниками війти, бурмистри, райці, лавники, і доходи всякі грошеві і хлібні збирати на царське величество і віддавати до государевого скарбу тим людям, котрих пришло царське величество. І ті прислані люде, котрих царське величество пришло до того збору грошей, мають доглядати зборщиків, щоб робили по правді” [3]. Відтоді “малоросійські справи” належали до компетенції Посольського приказу, в складі якого існувала спеціальна канцелярія. У грудні 1662 р. вона була реорганізована в окремих Малоросійський приказ з широкими адміністративними і військовими повноваженнями [4]. До українських справ був причетний також і Розрядний приказ, який відав збройними силами. Останньому, були підпорядковані усі найважливіші Лівобережної України фортеці - Київ, Чернігів, Ніжин, Переяслав [5].

Депутації міщан неодноразово виїздили до Москви клопотати про підтвердження своїх прав. Безпосередньо контактуючи з московським урядом, міщани прагнули застерегти свої інтереси від зазіхань козацької старшини. Так, вже навесні 1654 р. до Москви прибули депутації переяславських та київських міщан з наміром підтвердити свої права та привілеї [6].

Під час переговорів у Москві в березні 1654 р. йшлося про запровадження в українських містах воєводського правління. Б.Хмельницький, зокрема, запропонував, “чтоб государь указал быть своим государевым воеводам в больших городах, в Киеве да в Чернигове, а в иных городах воеводам не быть. А будет государь и по всей Малой России своим воеводам быть не велить, а прикажет гетману ведать по прежнему и гетман учнет присылать к государю казну (дань) по всякой год, сметя, сколько доведется местным делом (гуртом)” [7]. Проте в остаточній редакції договірних статей йшлося про призначення воєвод до Києва та Переяслава. Як зазначив Г.Карпов, водночас із “рекомендательной гетманской грамотой Переяславцам была составлена в Чигирине и рекомендательная грамота Черниговцам (помечена 19 февраля)”, проте чернігівська депутація не прибула до Москви з проханням підтвердити права свого міста [8]. Щодо Києва, то там вже перебував воєвода разом із великоросійськими військами.

Мешканці Чернігова 28 січня 1654 р. присягнули на вірність московському царю [9]. 24 червня 1655 р. урядовці Чернігівського магістрату подали царю гетьманський лист з проханням “права привилія свободы от королей полских наданыя велети подтврдити на веки и о том дати...жаловальную грамоту”. У червні того ж року Чернігів отримав першу

царську грамоту, в якій зазначалося: “права и привилія и свободы от королей полских наданы нарушати не велели, и меж себя войта и бурмистров и райцов и лавников выбирать и\ поволити” [10]. Наступну царську конфірмацію місто отримало у січні 1660 р.

Влітку 1660 р. на терені України спалахнула громадянська війна. Київський Чернігівський та Ніжинський полки залишилися вірними Москві. Завдяки цьому росіяни зберегли за собою Лівобережжя [11]. 10 січня 1661 р. Олексій Михайлович надав місту грамоту, в якій висловлював подяку урядовцям магістрату, а разом і міщанам Чернігова зг те, що вони всупереч волі гетьмана Ю.Хмельницького виступили “против неприятелей ляхов и татар” разом з російськими вояками [12].

Згідно Переяславських статей 1659 р. у Чернігові в 1660 р. з’явилися перші російські воєводи - В.Новосільцев та І.Загрязний [13]. Про присутність воєводського правління у місті йшлося у статтях гетьманів І.Брюховецького 1665 р. “о воєводах и о ратных людех, в котором городе имеют быти” [14], Д.Многогірського 1669 р. - “воеводам и ратным людям, для обороны от неприятеля, быть только в Киеве, Переяславе, Нежине, Чернигове и Остре” [15], І.Самойловича 1672 р. - “воеводам и ратным людям (для обороны от неприятеля) в городах по прежним статьям...быть” [16]. У Коломацьких статтях гетьмана І.Мазепи 1687 р. також була підтверджена присутність російських воєвод та ратних людей у Києві, Чернігові, Переяславі, Ніжині та Острі “для обороны от неприятеля и, чтоб впредь в малороссийских городах замешания и измены ни от кого никаких не было” [17]. Свого часу О.Шафонський упорядкував реєстр чернігівських воєвод другої половини XVII - початку XVIII ст., проте він не є повним. За його даними, останнім воєводою, який перебував у місті протягом 1700 - 1701 рр., був князь І.Хотетовського [18].

Під орудою воєвод перебували російські військові гарнізони, чисельність яких помітно коливалася в залежності від обставин. 1660 р. у розпорядженні воєводи І.Загрязького нараховувалося 1058 вояків [19]. Згідно з Московськими статтями 1665 р. кількісний склад гарнізону становив 1200 чоловік [20]. У 1667 р. чернігівський гарнізон налічував лише 428 чоловік [21], а у 1682 р., як свідчить “Росписной список стольника и полковника Степана Янова”, у місті перебувало 1348 російських вояків [22].

Головним завданням воєвод, призначених Малоросійським приказом, було командування російськими гарнізонами в найбільших українських містах. Поряд з цим вони стежили за діяльністю місцевої козацької адміністрації та ситуацією на території полку в цілому [23]. У наказі першим воєводам, призначеним до Києва 1654 р., йшлося про те, що вони мали діяти “с великим бережением”, “неоплошно”, обмінюватися інформацією з козацьким гетьманом і полковниками [24]. Більш конкретно їхні функції визначені у настанові ніжинському воєводі І.Ржевському 1665 р. [25]. Воєводи мали піклуватися про те, щоб “изменики черкасы за рубеж в польскую и литовскую сторону и в иные государства не проехали, не прошли”. Вони передавали царю чолобитні, прохання, стежили за облаштуванням фортеці, залучаючи до роботи місцеве населення. Як зазначила О.Компан, функції воєвод в українських містах не були чітко визначені й чіткого розмежування між воєводою і місцевою старшинською владою не було [26]. У свою чергу, Чернігівський магістрат був відповідальний за “городовое строение” - будівництво острогів, спорудження й ремонт міських укріплень. У 1667 р. воєвода І.Загрязький спорудив у фортеці льох для пороху, підземний хід до річки Стрижень і рів довкола міських укріплень (“пристроил к малому острожку крепость, вырыл ров и сделал к Стрижню тайник”) [27]. У 1681 р. воєвода М.Кропоткін звітував у Малоросійський приказ про “построение им с ратными людьми и обывателями и уездными людьми города Чернигова верхнего и нижнего острога” [28]. За часів гетьмана І.Брюховецького повноваження воєвод помітно розширилися. Так, на підставі Московських статей 1665 р. до їх рук переходило збирання податків з мешканців міста. Передумовою і водночас складовою частиною цієї податкової реформи став подвірний перепис міщан і посполитих в усіх полках Гетьманщини, проведений наступного 1666 р. Під час його проведення призначалися спеціальні переписувачі з числа російських урядовців. У Чернігові подвірний перепис був здійснений стольником і воєводою чернігівським К.Хлоповим. У тому ж таки році чернігівським воєводою О.Шафонський згадував А.Толстой [29].

У серпні 1666 р. Чернігівський магістрат подав К.Хлопову “к переписным делам две челобитные”. У скаргах йшлося про порушення магдебурзьких привілеїв, конфірмованих царським урядом, російськими військовослужбовцями й козаками. Війт Григорій Іванов* разом з бурмистрами та райцями зазначили, що магістрат не зобов’язаний забезпечувати

В інших документах згадується як Григорій Єфимов. На посаді війта перебував протягом 1666-1685 рр.

продовольством “приезжих людей посланников и гонцов и посыльщиков казацких”. Вони наголошували на тому, що прибутки з перевозу на р. Десні, озера Пчельск та двох млинів на р. Білоусі мали надходити до міської скриньки, а не йти на утримання військовослужбовців. Було також зазначено, що магістрат щороку мали сплачувати до царської казни 200 руб. Відтак, 1666 р. було відправлено ПО руб., проте через велику скруту “сами де мещане голодною смертю помирают”, магістрат не міг сплатити решту грошей [30]. Урядовці магістрату клопотали про підтвердження прав міста, заборони займатися винокурінням козакам та військовим, просили також врегулювати проблему постачанням возів для переїжджих через місто [31].

З листопада 1666 р. на прохання Чернігівського магістрату цар Олексій Михайлович зтрете надав місту конфірмаційну грамоту на магдебурзьке право. Між іншим, у грамоті йшлося про те, що “доходы надлежащие, денежные, хлебные, збирають на нас великого государя и отдавать в нашу царского величества казну воеводам нашим и приказным людям по нашему великого государя нашего царского величества указу” [32].

30 листопада того ж таки року воеводі А.Толстому була надана царська грамота про звільнення міщан Чернігова - “посадских людей города от постоя и подвод”, у якій також зазначалося: “били челом нам великому государю черниговской войт Григорий Иванов и все черниговские жители и з давних де времен построен в Чернигове съезжей двор, но на том дворе казаки держали полоняников ляхов, а той де двор надобен для посланников и приезжих людей, да другой двор вновь построен для казачья приезду; и они де ставятся на их мещанских дворах, и им от них бывает утеснение”. Чернігівський війт клопотався про врегулювання проблеми стації - надання помешкання для переїжджих, також він зазначив, що забезпечення продовольством має здійснюватися “с розсмотрения воеводского”, а постачання підвід — це справа усього повіту, а не лише чернігівських міщан. Крім того, йшлося про те, щоб будинки міських урядовців були звільнені від постоя військовослужбовців. [33]. Втім, і надалі у місті дуже гостро стояла проблема стації та постачання підвід. 5 червня 1667 р. київський воевода П.Шереметьєв окремим листом заборонив воеводам, російським військовим та козацькій старшині без царського дозволу та подорожніх листів вимагати від урядовців Чернігівського магістрату та міщан підводи та продовольство. Крім того, він застеріг щодо зазіхань на Погорілий млин, який належав магістрату [34]. Царському уряду, як і гетьманському, доводилося постійно регулювати цю справу, відтак царські грамоти та гетьманські універсали наголошували на тому, що вимагати стацію та підводи вправі ті, хто має на це відповідні урядові листи.

Воеводи відправляли до Москви так звані “отписки”, в яких повідомляли про події, що відбувалися в Україні, діяльність гетьманської та місцевої адміністрації, а також органів міського самоврядування. Так, воевода А.Толстой 1670 р. звітнував “О построении городка для ратных людей”, “О хлебных запасах города Чернигова”, “Сколко выходит хлебных запасов на корму ратным людям в Чернигове”, “О посылке расходных книг и соли на каждого человека ратных людей”, “О посылке приходорасходных книг фитильной казне хлебным запасам, соли и денежной казне” [35].

Взаємини між російськими воеводами і вояками, з одного боку, і міським урядом та людністю - з іншого, дедалі ускладнювались. Коли на початку 1668 р. на Лівобережній Україні спалахнуло антимосковське повстання, чернігівські козаки й міщани спільно виступили проти воеводи А.Толстого. Він разом з вояками зачинився “в верхнем малом городе”. На допомогу їм прийшли війська на чолі з Г.Ромодановським, а місто дуже сильно постраждало [36]. Через ці події Чернігів був звільнений на 7 років від податків [37]. Надалі Малоросійський приказ, якому безпосередньо підлягали воеводи, намагався уникнути подібних конфліктів і суворо застерігав їх від перевищення повноважень.

Утримання російських гарнізонів у містах відав Малоросійський приказ. Він мав забезпечувати їх продовольством, проте виплати грошей часто затримувалися, і видатки лягали на магістрат. Навесні 1666 р. А.Толстой писав київському воеводі П.Шереметеву, що чернігівські солдати та стрільці “помирают голодною смертию и пить есть нечего, а хлеба им в Чернигове не дают”. Того ж таки року П.Шереметев наказав забезпечити хлібом Чернігівський гарнізон за рахунок чернігівських, менських, сосницьких та понорницьких млинів, адже мовляв, чернігівські міщани зобов'язані “солдат и стрельцов кормить” [38]. У 1669 р. воевода А.Толстой одержав грамоту з Малоросійського приказу з повідомленням, що до нього послано денежной казны...ратным людям черниговским...654 рубля” [39]. 1680 р. чернігівський воевода Д.Наумов змушений був позичити гроші у магістрату на покупку хліба ратним людям [40]. Крім того, воеводи шукали й додаткові прибутки. Так, наприклад, М.Кропоткін з 1 квітня

1681 р. по 1 січня 1682 р. зібрав з “кружечного двора”, що знаходився на території гарнізону, 260 руб. 16 алтин 4 “деньги” [41]. Його попередниками було зібрано 417 руб. “два алтына пять денег” [42]. Разом із надходженнями з Малоросійського приказу для виплати жалування військовим, у розпорядженні воєводи на 4 січня 1682 р. було 1565 руб. 29 алтин. Утримання “кружечного” двору воєводами було прямим порушенням монопольних прав чернігівських міщан.

1690 р. у складі чернігівської депутації, яка прибула до Москви, щоб одержати конфірмаційну грамоту на магдебурзьке право, перебував бурмистр П.Клевцов. Він подав у Малоросійський приказ чолобитну “о выдаче ему из казны денег за возку всяких запасов в Быхов для прокормления армии российской и за взятые его струги...утвари, и о пожаловании для его пропитания мелницы” [43]. У чолобитній П.Клевцов зазначив, що за наказом воєводи С.Змієва “ходил он под Быхов с хлебным запасом и со всякими товарами”, але у дорозі його пограбували ратні люди. Він повідомив, що давав воєводам великі грошові позики й розраховує на компенсацію [44]. Значно раніше П.Клевцов універсалом І.Брюховецького був звільнений від усіляких міських податків, надання підвід, постобів “и мирской службы” [45]. 2 серпня 1667 р. П.Клевцов отримав царську грамоту від Олексія Михайловича на володіння млином у м. Седневі [46].

Разом з чолобитними представники Чернігівського магістрату вважали за необхідне подати у приказ копію універсалу І.Мазепи від 31 вересня 1687 р. про підтвердження прав міста. Вони звернули увагу чиновників на Коломацькі статті 1687 р., зокрема на їх четвертий пункт, в якому йшлося про те, що у разі отримання гетьманського універсалу на володіння будь-якою земельною власністю, необхідно були одержати і царську конфірмацію [47]. Чернігівські магістратські урядники пред’явили лист гетьмана І.Мазепи, у якому, зокрема, йшлося і про їх приватні володіння - села і млини, і здобули підтвердження своїх прав на них з боку царського уряду [48]. Війт С.Отрохов подав власну чолобитну “О даче ему жалованной грамоты на его маестности”, додавши до неї витяги з міських актових книг. На “наданные и купленные его земли и на мельницы и на всякие угодия” війт отримав царську жалувану грамоту [49].

Під час обговорення міщанської чолобитної постало питання про участь міщан у спорудженні й ремонті міських укріплень. Магістрат зобов’язаний був доглядати, ремонтувати і будувати міські укріплення за власний рахунок. Війт з міською старшиною виступили проти такого рішення, зазначивши, що “валы и остроги починивают с ними обще ныне Черниговского полку казаки и Черниговского уезду жители, и в том валовом и острожном строении спору от казаков и от уездных людей никакого нет и не было; что в Королевском привилее написано, строят валы и остроги меским урядом, и в те времена в Чернигове жили одни мещане и было многолюдно, а казаков в то время oprич их мещан никакого не бывало, потому то строение на них было и написано, а ныне в Чернигове и в Черниговском уезде владеют всякими вольностями казаки и иные всяких чинов жители и то острожное и валовое дело строят с ними обще, а с весу и с померного хлеба и донныне собирают они, мещане, на ратушу изстари, и спору в том никакова ни от кого нет и не бывало” [50]. Остання царська конфірмація від 26 березня 1690 р. не згадувала про обов’язки магістрату щодо ремонту і будівництва міських укріплень.

Міщанська чолобитна містила також прохання про те, щоб “его царского величества ратные люде подвод с них, мещан, и податей никаких не имали, и великий государь, его царское величество пожаловал их, мещан, своим, великого государя, ратным людем подвод и податей с них имать не велел”. У разі ж відсутності у переїжджих людей, “которым доведется ехать чрез Чернигов в московское государство или в его великого государя малороссийские города” царських грамот, гетьманських універсалів чи воєводських розпоряджень просили дозволу не надавати возів. У царській грамоті було зазначено, що “во время воинских походов нашим, царского величества, боярам и воеводам и ратным людем под воинские припасы, подводи и корм давать им, по прежнему указу”, але заборонено вимагати підводи без спеціальних на то царських літів [51].

За часів Петра I проблема стадії, відведення квартир військовослужбовцям та сплата податків на їх утримання досягли своєї кульмінації [52]. Численні царські грамоти й укази намагалися впорядкувати ці питання. Скарга П.Полуботка 1708 р. засвідчила, що “всяких чинов великороссийские люди проезжие, и тамо обретающиеся берут в Чернигове так же и во всем том полку у жителей подводы многие не имея у себя указов самовольно без ведома тамошних старшин, где сколько кто по похочет, и провозят те подводы в дальние места нигде не переменяя, сверх того чинят им всякие обиды и досады несносные” [53]. У грудні 1708 р.

була видана царська грамота про заборону подібних зловживань. Подібного змісту царські грамоти були видані у серпні 1709 та березні 1710 рр. [54]. Остання з них зазначила, що за порушення царського наказу російські офіцери та чиновники будуть піддані військовому суду, солдатам та нижчим військовим чинам грозитиме суворе покарання, а “за великие преступления” і смертна кара [55]. Магістрату доводилося і надалі збирати податки для забезпечення військовослужбовців. Міщани змушені були переходити під протекцію козацької старшини або монастирів [56]. Пожежа у місті 1718 р. змусила полковника І. фон Вейсбаха видати указ, яким військовим заборонялося під час їхнього переїзду через Чернігів вимагати “без собственного нашего указа на ратуш и других тамошних людей в подводы лошадей и волов...и съсных и питейных припасов” [57]. Універсали гетьмана І.Скоропадського 1718 — 1719 рр. постійно порушували проблеми, пов’язані з перебуванням у місті військовослужбовців та переїжджих людей. У серпні 1722 р. був виданий на клопотання І.Скоропадського указ Малоросійської колегії з тим, щоб надалі “на всякие подводы платили прогонные денги, на версту поденги, а без прогонов отнюдь никто б никаких подвод не имали и насилия в том не чинили” [58].

На початку XVIII ст. у містах Лівобережної України замість воєводського було запроваджено комендантське правління. Перші коменданти у Чернігові згадуються вже 1704 р. Так, у липні 1704 р. з Чернігова від “провиант мейстера” Ю.Писарева була відправлена записка у Малоросійський приказ про смерть чернігівського коменданта І.Станцеля “и о присылке в Чернигов иного коменданта” [59]. У лютому 1706 р. “на место фон Страусберга” чернігівським комендантом був призначений І.Вельямінов-Зернов [60]. 5 листопада 1708 р. він доповідав О. Меншикову “о верности города русскому правительству” [61].

13 липня 1722 р. за указом Сенату до Лівобережних українських міст - Чернігова, Полтави, Стародуба, Переяслава та Ніжина призначались коменданти. Чернігівським комендантом став підполковник М.Богданов. 1724 р. він “по именному его государева величества указу в милость Матороссии генералу лейтенанту Румянцеву, в том полку определен он настоящим полковником” [62]. Відтоді чернігівські полковники призначались московським урядом, “совмещающие в своем лице права воеводы и черниговского казачьего полковника” [63].

У серпні 1732 р. Чернігівський магістрат скаржився гетьману Д.Апостолу на полковника М.Богданова, “правящего и комендантскую должность”, за наказом якого майор Жидович разом з 400 солдатами почали селитися у міщанських дворах [64]. У скарзі зазначалося, що “в разных годах, когда воеводы и коменданты в Черниговском гарнизоне бывали з полками и солдатами [...] оные воеводы и коменданты в самом замку, а подкомандные их офицеры и рядовые солдаты на квартирах в слободе до того ж замку принадлежной, а мешанские люде прежде были свободны, а ныне Черниговский гарнизон прислал майора Жидовича з солдатами на вечные квартиры, которой майор занял дом себе для жилья мешанский, и офицеры и рядовые солдаты з повеления господина полковника черниговского розставлень! по домах мешанских”. Магістрат вимагав звільнити міщанські двори від постою. Зі свого боку М.Богданов відправив на ім’я гетьмана листа, в якому зазначив, що чернігівські міщани зазвичай надавали квартири російським військовослужбовцям, “когда присылали из Москвы стрелецкие полки, те имели квартиры в мешанских дворах, а коменданты в замке и солдаты при замку в слободах, то когда в то время было в тех слободах дворов немалое число, где ныне пустота”. Він просив дозволу розквартирування солдат у міщанських будинках, так само, як це було зроблено свого часу у Києві, де “присланные из Москвы солдатские полки расположены по квартирам на Подоле у мешан” [65]. Розквартирування військовослужбовців і надалі було проблемним питанням для магістрату.

1759 р. комендантом міста був майор Г.Троцький (чернігівським полковником - І. Божич). У липні 1759 р. Чернігівський магістрат відправив до Генеральної військової канцелярії скаргу на нього “о причиняемых оному магистрату и подсудственным магистратовым мешанам...обидях и утеснениях и в притягании их мешан и их жен на его разные работы и собирании над магистратом команды [66]. Г.Троцький вимагав від магістрату надати міщан “для отправления смолы густой до Киева к определенным артиллерийским служителям”. Урядовці магістрату зазначили, що раніше від Чернігівської гарнізонної канцелярії подібних розпоряджень не надходило, і вони не зобов’язані прислухатися до подібних вимог коменданта, а також звернули увагу на те, що листування між Чернігівською гарнізонною канцелярією та магістратом має відбуватися по формі промеморій, а не у вигляді “предложений”.

Таким чином, після ухвалення Березневих статей Б.Хмельницького 1654 р. верховна влада на Лівобережній Україні належала російському царю. Царський уряд зберіг за містам право на самоврядування, а відтак магістрати отримали конфірмаційні грамоти на магдебурзьке право. Чернігів отримав 4 царські грамоти на підтвердження своїх прав - 1655, 1660, 1666 та 1690 рр. У такий спосіб міський уряд, намагався захистити себе від несанкціонованих дій козацької старшини. Протягом другої половини XVII - на початку XVIII ст. у місті перебувши-воєводи, присутність яких була підтверджена гетьманами І.Брюховецьким, І.Самойловичем, Д.Многогрішним та І.Мазепою. Численні міщанські скарги засвідчують порушення прав місте з боку російських військовослужбовців. Особливо гостро стояли проблеми стації, постачання підвід, розквартирування військових. Царський та гетьманський уряди намагалися врегулювати ці питання. Після ведення у Чернігові комендантського правління 1722 р. Чернігівський магістрат звертався безпосередньо до Генеральної військової канцелярії.

Джерела та література

1. Галушко О.Є. Російські воєводи в Чернігові у другій половині XVII - XVIII ст. //Україна Росія в панорамі століть: Збірник наукових праць на пошану професора К.М.Яхменіхіна. - Чернігів, 1998. - С.79-84; Пиріг П.В. Російські воєводи на Чернігівщині в другій половині XVII ст. //Матеріали науково-методичного семінару. - Вип.2. - Чернігів, 2001. - С.21-27.
2. Багалій Д. Магдебурзьке право на Лівобічній Україні //Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV - XVIII в. - Львів, 1904. - С.403.
3. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української Конституції. - К., 1993. - С.14; Клименко П. Місто і територія на Україні за Гетьманщини 1654 - 1765 //Записки історико- філологічного відділу УАН. - К., 1926. - Кн.7-8. - С.6.
4. Софроненко К.А. Малороссийский приказ Русского государства второй половины XVII - начала XVIII века. - М., 1960. - С.39; Галушко О.Є. Назв, праця. - С.79.
5. Дядиченко В.А. Назв, праця. - С.119.
6. Карпов Г. Малороссийские города в эпоху соединения Малороссии с Великою Россиею. - СПб., 1874. -С.8,27.
7. Архів зовнішньої політики Російської імперії Міністерства закордонних справ Росії (далі - АЗПРІ МЗС Росії). - Ф.124. - 1721. - Спр.60. - Арк.9; Рігельман О.І. Назв, праця. - С.235; Карпов Г. Назв, праця. - С.9-10.
8. Карпов Г. Назв, праця. - С.19.
9. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы. - М., 1953. - Т.3. - С.487; Чернигову 1300 лет: Сборник документов и материалов. - К., 1990. - С.41-42.
10. Рукописи Черниговской городской думы /Яруды черниговского Предварительного комитета по устройству XIV археологического съезда в Чернигове. - Чернигов, 1908. - С.64.
11. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської Ради - 2 до Андрусівської угоди (1659 - 1667 рр.). - К., 2003. - С.158.
12. Акты исторические, собранные и изданные Археографической комиссией. 1613 - 1645. - СПб., 1841. - С.299-300; Рукописи Черниговской городской думы... - С.66-67; Чернигову 1300 лет... - С.42.
13. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание. - К., 1851. - 4.2. - С.253.
14. АЗПРІ МЗС Росії. - Ф.124. - 1721. - Спр.60. - Арк.9; Рігельман О.І. Назв, праця. - С.361- 362.
15. Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России. - К., 1992. - С.277; Компан О.С. Міста України в другій половині XVII ст. - К., 1963. - С.145.
16. АЗПРІ МЗС Росії. -Ф.124. -1721,- Спр.60. -Арк.9-9зв.
17. Бантыш-Каменский Д.И. Источники малороссийской истории. 1649- 1687. М., 1858. -4.1. - С.308-309; Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России... - С.339; Дядиченко В.А. Назв, праця. - С.116.
18. Шафонский А. Назв, праця. - С.255.
19. Там само. - С.253.
20. Рігельман О.І. Назв, праця. - С.361; Софроненко К.А. Назв, праця. - С.160.
21. Шафонский А. Назв, праця. - С.254.
22. Половникова С.О. "Росписной список" Чернігівської фортеці 1682 р. //Чернігівська старовина. - Чернігів, 1992. - С.88-95; Галушко О.Є. Назв, праця. - С.81.
23. Дядиченко В.А. Назв, праця. - С.123.
24. Акты, относящиеся к истории Юго-Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. - СПб., 1861. - Т.3. - С.362; Компан О. Назв, праця. - С.144; Галушко О.Є. Назв, праця. - С.79.

25. Переписка нежинского воеводы Ивана Ивановича Ржевского с Московским правительством 1665-1667 гг. - Чернигов, 1901.-С.7.
26. Компан О. Назв, праця. - С.144.
27. Очерк истории г. Чернигова. 907 - 1907. - Чернигов, 1908. - С.23.
28. Російський державний архів давніх актів (далі - РДАДА). - Ф.229. - Оп.1. - 1680. - Спр.158.
29. Шафонский А. Назв, праця. - С.253.
30. Рукописи Черниговской городской думы... - С.70.
31. Рукописи Черниговской городской думы... - С.71-72.
32. Рукописи Черниговской городской думы... - С.73-74.
33. Акты исторические, собранные и изданные Археографической комиссией. 1613 - 1645. - СПб., 1841. - С.354-355; Рукописи Черниговской городской думы... - С.72-73; Чернигову 1300 лет... -С.44.
34. Рукописи Черниговской городской думы... - С.74-75.
35. РДАДА. - Ф.229. - Оп.2. - 7178. - Кн.8.
36. Очерк истории г. Чернигова... - С.22.
37. Маркевич Н. Историко-статическое описание Чернигова. - Чернигов, 1852. - С.50; Очерк истории г. Чернигова... - С.22.
38. Пиріг П.В. Назв, праця. - С.24-25.
39. Софроненко К.А. Назв, праця. - С.166.
40. Пиріг П.В. Назв, праця. - С.24.
41. Чернигову 1300 лет... - С.47.
42. Чернигову 1300 лет... - С.47; Половникова С.О. Назв, праця. - С.90-91.
43. РДАДА. -Ф. 124. -Оп.1. - 1690. -Спр.11.-Арк.1.
44. Там само. - Арк.76-78.
45. Багалея Д. Судьба магистратского самоуправления в Малороссийских городах XVII - XVIII вв. //Сборник статей на честь Матвея Кузьмича Любавского. - Петроград, 1917. - С.631.
46. Санкт-Петербурзький філіал Інституту російської історії РАН (далі - СПб. ФІРІ РАН). - К.150. - Оп.1. - Спр.16.
47. РДАДА. - Ф.124. - Оп.1. - 1690. - Спр.11. - Арк.26; Швидько Г. З історії міського самоврядування Чернігова у другій половині XVII ст. //Чернігівська старовина. - Чернігів, 1992.-С.86.
48. РДАДА. - Ф.124. - Оп.1. - 1690. - Спр.11. -Арк.28-29.
49. Там само. - Арк.54-75.
50. Там само. - Арк.30; Швидко Г. Назв, праця. - С.86.
51. Василенко Н. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729 - 1730 гг. - Чернигов, 1908. - С.361-362.
52. Очерк истории г. Чернигова... - С.27.
53. Рукописи Черниговской городской думы... - С.82-83.
54. Там само. - С.83-85.
55. Там само. - С.85.
56. Очерк истории г. Чернигова... - С.27.
57. Рукописи Черниговской городской думы... - С.87.
58. Там само. - С.96-97.
59. РДАДА. - Ф.124. - Оп.1. - 1704. - Спр.36.
60. РДАДА. - Ф.124. - Оп.1. - 1706. - Спр.11.
61. Чернигову 1300 лет... - С.53.
62. АЗПІ МЗС Росії.-Ф.124.-1721,-Спр.60. - Арк.2-2зв., 10зв-11.
63. Очерк истории г. Чернигова... - С.29.
64. Центральный державный історичний архів України у м. Києві (далі - ЦДІАК України). - Ф.51. - Оп.3. - Спр.4208. - Арк.1.
65. Там само. - Арк.5-5зв.
66. ЦДІАК України. - Ф.51. - Оп.3. - Спр.15965. - Арк.2.

The article is devoted to a problem of mutual relations between Chernigiv magistrate and the representatives of the Russian government during second half of the XVII-XVIII centuries. The special attention is paid to the confirmation letters of Chernigiv magistrate, to the problems of Russian militarians billeting and introduction of general's, and then major's government in the town.

Key words: Chernigiv magistrate, The Malorussian order, imperial letters, generals, town majors, billeting.